

CZU: 792.03(=135.1) + 373.036

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4557387>

APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA TEATRULUI PROFESIONIST ÎN LIMBA NAȚIONALĂ PRIN TEATRUL ȘCOLAR

Ion ALEXANDRESCU

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

În articol se subliniază faptul că originile teatrului profesionist în limba română coincid cu primele manifestări ale *Teatrului școlar (TȘ)*. La fel și dezvoltarea sau, mai târziu, instituționalizarea acestuia se datorează aceluiași inițiativă școlare. Astfel, descoperim o tradiție cu mult peste 250 de ani de *TȘ* (german, maghiar sau român), încă din perioada Reformei luterane, când drama școlară începe a fi scrisă în limbile naționale (Brașov) sau în perioada instituirii „primei scene stabile românești” (Blaj).

În Transilvania, teatrul în limba română a răzbit încă de la începutul secolului al XVIII-lea. În Moldova se va vedea că acest lucru nu a fost posibil decât în următorul secol (1816). În Țara Românească, la București, primul spectacol în limba română a avut loc mai târziu decât în Moldova, dar tot în școală (1819). Cu toate acestea, Țara Românească și Moldova au privilegiul înființării teatrelor profesioniste în limba română în prima jumătate a secolului XIX, spre deosebire de Transilvania, unde acest eveniment cultural va avea loc abia la început de secol XX.

În concluzie, școala este locul de întâlnire a tuturor manifestărilor teatrale în limba maternă până la instituționalizarea definitivă a teatrului profesionist în arealul românesc.

Cuvinte-cheie: *teatru profesionist, artă teatrală, școală-teatru, teatru școlar (TȘ), creație scenică, exercitiu, investigație cronologică, teză axiomatică, sincretismul artelor, model pedagogic.*

FOUNDATION AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL LANGUAGE PROFESSIONAL THEATRE BY MEANS OF THE SCHOOL THEATER

The article emphasizes that the origins of professional theatre in Romanian coincide with the first manifestations of the *School Theatre (ST)*. Likewise, its development or, later, its institutionalization, is due to the same school initiatives. Thus, we discover a tradition with more than 250 years of *ST* (German, Hungarian or Romanian), ever since the time of the Lutheran Reformation, when the school drama begins to be written in the national languages (Brasov) or during the establishment of the “first stable Romanian stage” (Blaj). In Transylvania the Romanian theatre waded through since the beginning of the 18th century. In Moldova that would only be possible in the next century (1816). In Muntenia, in Bucharest, the first performance in the Romanian language took place later than in Moldova, but still in the school (1819). However, Muntenia and Moldova had the privilege of setting up professional theatres in Romanian in the first half of the 19th century, unlike Transylvania, where this cultural event took place only at the beginning of the 20th century.

In conclusion, the school was the meeting place of all the theatrical events in the mother tongue until the definitive institutionalization of the professional theatre in the Romanian area.

Keywords: *Professional theatre, Theatrical art, School-theatre, School theatre (ST), scenic creation, exercitiu, chronological investigation, axiomatic thesis, syncretism of the arts, pedagogical model.*

Introducere

Studiul nostru va analiza, din perspectiva pedagogiei istorice: a) Importanța istorică a *TȘ* în apariția teatrului profesionist; b) Tradiția *TȘ* în arealul românesc; c) Procesul de afirmare și dezvoltare a teatrului profesionist prin valorificarea resurselor instituționale – conceptuale, normative și metodologice – ale *TȘ*.

Importanța istorică a *TȘ* în evoluția teatrului profesionist

Teatrul sintetizează și valorifică resursele specifice celor șase arte afirmate istoric: pictura, sculptura, arhitectura, muzica, dansul și literatura. Cinematografia apare abia în secolul XX. Din perspectiva pedagogiei istorice, teatrul ca dimensiune a educației estetice realizată prin frumosul construit în contextul specific literaturii integrează în practica sa socială toate valorile specifice celorlalte arte. Teatrul ca expresie a „sincretismului artelor” poate servi ca model pedagogic necesar în prezent în construcția unui curriculum integrat de tip interdisciplinar și pluridisciplinar, dar și transdisciplinar. Metoda de cercetare cronologică, utilizată și în pedagogia istorică, permite evidențierea unor etape înregistrate în lansarea teatrului ca activitate socială, cu scop și impact formativ complex. Pe baza strategiei de cercetare istorică sincronă, identificăm rolul de pionierat pe care l-a jucat de-a

lungul timpului *TȘ*, care reprezintă trecerea de la o manifestare populară cu caracter teatral (legată de biserică) la teatrul cult, numit „exercitium”, prin instituirea „primei scene stabile românești” [2, p.64-65].

Astfel, teatrul școlar reprezintă un „concept-cheie” care definește o realitate istorică întinsă pe parcursul unei perioade mai îndelungate în cadrul căreia s-au afirmat formule generice, perfecționate în cadrul unor etape distincte, în evoluție neliniară, ciclică. Sfera sa de referință în arealul românesc poate fi identificată în a doua jumătate a secolului XVII. La acest nivel evidențiem următoarele etape de dezvoltare istorică a *TȘ* în limba română:

Etapa 1). *Influențe asupra TȘ autohton*. Reprezintă acele construcții dramatice realizate în școală, care depășesc formele naive ale misterelor și jocurilor de carnaval. Încă din secolul XVI, descoperim o tradiție a *TȘ* german, care se confirmă și se dezvoltă în cultura umanistă pe linia reformei calvine și luterane. Astfel, prin influență, educația teatrală în limba română, promovată în acest cadru instituțional, se realizează încă de pe la mijlocul secolului XVII. Mihai Halici – ctitorul Colegiului reformat din Caransebeș, director al Școlii reformate din Orăștie, contribuie cu bani și daruri pentru „afirmarea elementelor românești în spectacolele *TȘ*” [1, p.187].

Tot el traduce pentru a fi reprezentat un *cantico di amore* (*Kantek rumanesku de dragoste*). Popularitatea Teatrului liric (mai târziu Opera), din Franța sau Italia, este cultivată de școala românească, mai întâi în Transilvania și, mai apoi, în Moldova și în Țara Românească. Este tipic acelei forme de teatru care utilizează versurile prin muzică și cântat, realizate într-un etos artistic. Totodată, acest gen de teatru-muzical încearcă să reafirme valorile dramatice ale corului – personaj principal al teatrului antic. Rafinamentul și perfecțiunea acestui gen teatral este împlinit în secolele XVIII-XIX.

Etapa 2). *Teatrul popular*. Reprezintă trecerea de la o manifestare populară cu caracter teatral (legată de biserică) la teatrul cult, numit „exercitium”. Sunt primele manifestări de teatru folcloric, integrate în acea formă naivă a dramaturgiei medievale cunoscută sub numele de *Irozii*. Putem afirma că acesta este momentul unei noi etape în evoluția *TȘ* românesc. Este un proces istoric analogic cu cel înregistrat în Grecia antică, prin trecerea de la ritualul religios la cel artistic. Această acțiune de instituire a „primei scene stabile românești” a fost realizată în 1755, de către profesorul Grigore Maior și învățătorii Vasile Neagoe-Orbul și Zaharia de la gimnaziul din Blaj – fostă școală catolică.

Etapa 3). *Școala-teatru*. Reprezintă inițiativele instituționale care anticipează apariția Filarmonicii ca formă specială a Artei teatrale (inițiată tot în cadrul teatrului școlar), bazată pe simbioza dintre „teatrul liric”, la modă în perioada iluministă, și „arta teatrală”, înțeleasă ca „artă declamatorie” sau „arta declamației”. Prin aceasta, literatura, teatrul și muzica produc momente de seamă pe plan pedagogic, angajat prin valorificarea prioritară a funcției culturale, tipice educației estetice (prin teatru), în prima jumătate a secolului XIX.

Etapa 4). *Teatrul profesionist*. Reprezintă rezultatul evoluției *TȘ*, prin influențe asupra *TȘ* autohton (1), dezvoltat ca teatru popular (2) și ca teatru-școală (3), alături de filarmonici, ceea ce probează forța prospectivă, inovatoare social a discursului tipic artei dramatice, instituționalizat pedagogic. Dezvoltarea teatrului profesionist, din punct de vedere istoric, s-a născut și a crescut în școală. Înființarea primelor școli superioare de teatru (sec. XIX) este rodul inițiativelor gimnaziale.

De altfel, ca un argument edificator, publicul din București află pentru prima dată de o școală de teatru propriu-zis (în 1834), apărută sub titulatura de „Societatea Filarmonică”, după trei ani de la înființarea societății (1831). Din anul 1838 și până în 1864 teatrul românesc a fost lipsit de o școală propriu-zisă, dar pasiunea artei interpretative în școală sau în afara ei au continuat în viața culturală și socială, tot prin acțiunile *TȘ*. Adevăratul „țel” – de fapt, nemărturisit al societății – era înființarea unui *Teatru Național*. Vom vedea că acest deziderat se va realiza mult mai târziu, tot cu sprijinul educativ al *TȘ*, în 1852.

Mai mult, Conservatorul din Iași (înființat în 1836), deși rămas fără subvenție, va continua să existe. Activitatea sa este preluată, din 1839, de Costache Caragiale, fost elev al *Colegiului „Sf. Sava”* din București, renumit pentru inițiativele *TȘ*, ca pilon de bază al Naționalului bucureștean. Inițiativa lui C.A. Rosetti de a ține (săptămânal) în București cursuri libere de literatură dramatică este finalizată în cadrul gimnaziului de la Sf. Sava, începând cu anul 1859. Este momentul care marchează un început de *Școală dramatică* în Țara Românească.

Putem afirma că trecerea de la diletantism la semiprofesionalism s-a produs în contextul și sub egida inițiativelor *TȘ*, cu sprijinul statului. Or, *TȘ* nu putea rămâne independent și neutru față de propriile inițiative în contextul politic al timpului [3, p.11].

Tradiția *TȘ* în arealul românesc

Cea mai veche tradiție în *TȘ* o găsim pe teritoriul Transilvaniei, încă în primele decenii ale secolului al XVI-lea. Este o tradiție care se confirmă și se dezvoltă în cultura umanistă pe linia reformei calvine și luterane

prin cultivarea modelului antic al pieselor lui Plaut și Terențiu. Construcțiile dramatice realizate în școală depășesc formele naive ale misterelor și jocurilor de carnaval, căutând să corespundă orientării generale imprimate de Reforma luterană. Drama școlară părește în parte versiunea în limba latină și începe a fi scrisă și reprezentată în limbile naționale existente în Transilvania (germană, maghiară și română). Din păcate, în epoca contrareformei, *TȘ*, odată adoptat de colegiile iezuite, constituie inițial un instrument de prozelitism în slujba fiecăreia din cele două biserici adverse. Abia apoi devine un model de educare a tineretului, morală, estetică și intelectuală. Este un fapt istoric consemnat în Primul regulament al liceului german din Brașov, alcătuit de inițiatorul Reformei luterane în Transilvania, umanistul I.Honterus (1543), care atestă obligativitatea elevilor de a da anual câte două reprezentații de comedie.

Cele mai vechi reprezentații susținute pe teritoriul Transilvaniei au fost cele în limba germană (Brașov, Bistrița – 1542; Sibiu – 1572; Sighișoara – 1621 și Mediaș – 1624). Brașovul a fost considerat centrul activității *TȘ* german. Se menționează 38 de titluri de piese religioase jucate până la începutul secolului al XVIII-lea.

După o activitate de 170 de ani, între anii 1713 și 1715, *TȘ* german este interzis. Motivul îl constituie „alunecarea elevilor pe linia unei conduite imorale”. Cu toate acestea, tradiția *TȘ* continuă în școlile iezuite unde au loc reprezentații pline de fast, cu impact teologic și politic. La Sibiu, în 1721 are loc reprezentarea unei piese alegorice: *Nunta geniului Transilvaniei cu epoca de aur*. Este o poveste cu zeități antice și cu personificări abstracte (Spes Dolus) care se încheie cu preamărirea guvernatorului austriac. Misiunea educativă asumată politic și religios evidențiază în spirit partinic și ideologic, strânsa legătură între catolicism și statul habsburgic. Acest gen de reprezentații au continuat până în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și în localitățile Mediaș, Bistrița, Carei sau Sighet. La Timișoara, elevii liceului iezuit joacă, în anii 1771-1772, o dramă istorică *Cyrus* și o pastorală alegorică, *Dramation Pastoritium* [2, p.186].

Un rol important în tradiția *TȘ* are Colegiul franciscan din Șimleul Ciucului, unde s-au jucat 90 de piese, dintre care unele în limba maghiară. Aceeași bogată activitate în domeniul *TȘ* au avut-o și elevii Colegiului reformat din Târgu-Mureș și cei din Aiud, care joacă în piese de Moliere și Voltaire [*Ibidem*, p.186]. Atmosfera creată prin aceste reprezentații, cu succes la un public larg, a dus la instituționalizarea teatrului profesionist, care continuă tradiția *TȘ*. Tradiția de aproape 250 de ani de *TȘ* (german, maghiar sau român) a stimulat construirea primului edificiu destinat unui *teatru profesionist*, la Sibiu, în 1788. O instituție de același tip s-a înființat la Cluj abia în anul 1821, la adresa unde se găsește astăzi Casa Universitarilor. Cu mult mai târziu, în 1906, se începe construirea unui nou edificiu – actuala clădire a Teatrului Național finalizată în 1912.

În Transilvania, evoluția *TȘ*, ulterior și a celui profesionist, este influențată pozitiv de interculturalitatea specifică zonei. Astfel, la Cluj au avut loc reprezentații ale *TȘ* cu precădere în limba maghiară. La Brașov este de subliniat faptul că s-au dat multe reprezentații în limba română. Numeroase trupe ale naționalităților conlocuitoare au jucat în limba română. Trupa germană a lui Johann Gerger a jucat în 1815, în „Sala Redutelor”, spectacolul *Vecinătatea periculoasă*, de August Kotzebue. Se pare că această trupă ar fi jucat în 1816 și piesele *Traian și Loghin* sau *Cucerirea Daciei* de Cristian Heiser. După sosirea lui G.Barițiu în Brașov, în 1836, Societatea diletanților brașoveni (înființată de acesta) va da o reprezentație cu piesa *Inimile mulțămitoare* (în 1838). Piesa este tradusă din literatura dramatică germană.

Apariția primelor spectacole în limba română este legată de școală, care cultivă educația estetică realizată în formă teatrală promovată în acest cadru instituțional încă de pe la mijlocul secolului al XVII-lea. M.Halici – ctitorul Colegiului reformat din Caransebeș, director al Școlii reformate din Orăștie, contribuie cu bani și daruri pentru „afirmarea elementelor românești în spectacolele *teatrului școlar*” [2, p.187]. Tot el traduce, pentru a fi reprezentat, un *Cantico di amore (Kantek rumanesku de dragoste)*. În actele Colegiului reformat din Aiud, înființat în anul 1662, figurează nume românești, distribuite să susțină diferite roluri în cadrul serbărilor școlare: *Baciu, Balea, Bariț, Bocșa, Borza, Sinca, Furca, Vaida* ș.a. [4, p.76, apud 2, p.188].

De altfel, la granița dintre secolele XVII-XVIII, reprezentările teatrale inițiate în instituții cu o bază ideologic-religioasă diferită sunt prezentate în mai multe limbi, inclusiv în limba română. Este ceea ce se întâmplă la Colegiul Unitarian din Cluj, când din anul 1690 Transilvania ajunge sub dominația Habsburgică, iar seniorul școlii, Felvinczi Gyorgy (organizatorul primei trupe de teatru din oraș, el însuși poet și autor de piese), conduce cursurile în biserică din centru și în casa parohială donată de Janos Zsigmond [4]. Se știe că aici, într-o „piesetă” prezentată în colegiu se găseau „amestecate fraze românești”. Tot în acest oraș, în 1709, alți elevi din *Liceul Iezuit*, au prezentat „scenete în patru limbi, între care și limbile latină și română” [1, p.64].

În 1755 înregistrăm momentul lansării unei noi etape importante în procesul de evoluție a *TȘ* românesc. La Gimnaziul din Blaj (fostă școală catolică), profesorul Grigore Maior și învățătorii Vasile Neagoe-Orbul și

Zaharia au început acțiunea instituirii „primei scene stabile românești” [*Ibidem*]. Ei pregătesc tinerii pentru un „exercitium” de teatru, o variantă a dramei populare *Irozii*. Pe această cale, în Transilvania, se face trecerea de la o manifestare populară cu caracter teatral (legată de biserică) la teatrul cult, numit „exercitium”.

În decembrie 1755 – ianuarie 1756 a avut loc spectacolul *Comoedia ambulatoria alumnorum*, cu public din afara școlii, cu un succes remarcabil, obținut și pe parcursul unui turneu cu reprezentanții susținute la Sebeș, Alba-Iulia, Vințu de Jos ș.a. Există date și despre un alt spectacol, în 1761, probat printr-un document ce atestă programul „serbării”. Alte asemenea inițiative au mai fost consemnate și la Oradea sau la Beiuș [*Ibidem*, p.65]. Dar Blajul rămâne în centrul spectacolelor dramatice realizate și perfecționate de elevi în cadrul instituțional al TȘ angajat în realizarea unor obiective ale educației estetice, în context istoric determinat (intercultural, național). După mărturisirile lui Gheorghe Barițiu în *Gazeta de Transilvania*, aflăm că aici în 1825 s-a jucat tot de către școlari *Aulularia* de Plaut [*Ibidem*]. Din cercetările lui T.T. Burada aflăm că, un an mai târziu, s-a jucat, cu mare succes, o altă piesă în versuri, scrisă de Timotei Cipariu, *Egloga Pastorală* (1926).

Istoria Teatrului în România, volumul I, rezultată în urma cercetărilor întreprinse până în anul 1965, confirmă ambianța pedagogică și socială favorabilă educației estetice, existentă în comunitatea culturală conturată la Blaj în secolul XIX. Aceasta este dinamizată continuu de „dorința de a face teatru încolțită în sufletul elevilor” din Blaj încurajați de profesori și învățători dar și de alți reprezentanți ai comunității locale. Toți factorii evocați sprijină periodic „o nebunie de carnaval” care probează entuziasmul elevilor și dragostea lor pentru frumos. Reușita lor nu ar fi fost posibilă fără sprijinul protopopilor uniți care au realizat o colectă de 414 florini vienezi pentru procurarea recuzitei implicate în spectacolul de la sfârșitul anului 1832. Etosul cultural și comunitar, creat în acest context istoric, a dus la înființarea unei instituții cu obiective specifice educației estetice și morale – „Societatea dramatică”, formată din elevi și tineri intelectuali, amatori de teatru (G.Barițiu, S.Pop, V.Moldoveanu ș.a.).

Primele reprezentații ale „primului teatru românesc” înființat la Blaj, care au avut loc în iarna 1832-1833, continuă succesul piesei în versuri scrisă de Timotei Cipariu, *Egloga Pastorală* (1926), reluată la un nivel estetic și moral-civic superior, generat de priceperea și entuziasmul elevilor-actori. Este și urmarea etosului spiritual creat în comunitate odată cu instalarea lui Ion Lemeny ca episcop al Blajului, în iulie 1833. De-acum și până în 1836, elevii din Blaj au continuat să joace câte două-trei reprezentații în refectoriul seminarului cu ocazia sărbătorilor de Crăciun. Ei reușesc să lărgească sfera obișnuitului public de școlari-canonici și profesori îndrăgostiți de valorile estetice și moral-civice ale teatrului promovat ca spectacol deschis. Calitatea reprezentărilor teatrale – care includ alături de nelipsita *Egloga Pastorală* și comedii sau „drame ușurele”, traduse de T.Cipariu și I.Rusu – reușesc să lărgească sfera obișnuitului public de școlari-canonici și profesori, funcționarii curții episcopale cu familiile lor, precum și de mulți fruntași ai orașului.

În anii 1830 se conturează linia specifică de evoluție a TȘ fundamentată la nivel estetic și comunitar. Producțiile cu scop formativ artistic, chiar dacă sunt realizate în școală, părăsesc cercul intim și trec într-o altă etapă care marchează începutul unui nou proces de inovație socială. Avem în vedere alcătuirea primelor trupe de diletanți, care vor influența procesul de instituționalizare a teatrului profesionist în Transilvania. În timp, teatrul de diletanți români va menține, pe de o parte, tendința de valorificare a unor elemente folclorice autentice. Pe de altă parte, se va depărta de caracterul religios al spectacolului tradițional, care poate perturba realizarea artistică a teatrului pe cale de a fi profesionist. Ca urmare, repertoriul va include mici drame educative, traduse din literatura străină, necesare pentru menținerea etosului comunitar deschis spre valori artistice și morale universale.

Plecarea lui G.Barițiu la Brașov în anul 1836 va duce la o diminuare a activității TȘ din Blaj. În perspectivă istorică, din anul 1838 nu mai avem cunoștință despre asemenea inițiative sau realizări școlare necesare într-un spațiu cultural, obișnuit cu astfel de manifestări, receptate pe larg la nivel comunitar.

Aradul poate fi considerat un centru cultural al românilor din Banat și Bihor. În cadrul activității elevilor din Școala preparandială, înființată la 3/15 noiembrie 1812, sub conducerea lui Dimitrie Țichindeal, se dezvoltă tradiția TȘ. Aici s-au prezentat spectacole românești în beneficiul Școlii normale încă din 1814-1815. Apoi, în 1818 s-a construit un teatru. Primul spectacol în limba română, susținut în localul teatrului din Arad, are loc la 27 februarie 1818. Din alte surse aflăm că primul teatru zidit în Banat și Transilvania ar fi fost cel de la Oravița (1817). Și acest edificiu a găzduit reprezentații atât în limba română, cât și în alte limbi.

În Moldova, apariția TȘ în limba română a fost posibilă în primele decenii ale secolului XIX. Este precedat de reprezentațiile în alte limbi. În iarna anului 1795 sunt consemnate spectacole susținute în limba germană

de o trupă de teatru germană aflată în drum spre Rusia. O altă trupă germană susține spectacole în anul 1806. Între anii 1810 și 1812 înregistrăm prezența unei formații de teatru italiană condusă de antreprenorul Gaetano Madji. La sfârșitul anului 1812 s-au dat spectacole, „după cât se pare muzicale”, de către o trupă „aflată sub conducerea unui antreprenor german” [1, p.67]. Se mai relatează despre reprezentațiile în limba greacă și franceză ale elevilor de la Școala particulară a dascălului Kiriac: *Moartea lui Cezar* de Voltaire și *Junius Brutus* de Alfieri. Toate aceste manifestări teatrale, mai ales cele inițiate de elevii școlilor particulare, au grăbit apariția spectacolelor TȘ în limba națională.

TȘ în limba română este lansat în Moldova de tânărul cărturar cu vederi înaintate Gheorghe Asachi, alături de câțiva tineri din familiile Ghica și Sturdza. Ei au prezentat la Iași primul spectacol de TȘ în limba română, *Mirtil și Chloe*, dramatizat de Florian după Gessner (27 dec. 1816). Al doilea spectacol în limba română a fost *Alzira* de Voltaire [1, p.66-67]. Este un spectacol menit să întărească dorința reprezentării și dezvoltării teatrului românesc. Tot în casele lui Ghica au mai avut loc între anii 1818 și 1819 alte spectacole, de vreme ce Mihalache Sturdza, „epitrop al școalelor”, a dat unui inginer o anumită sumă de bani pentru cheltuieli legate de teatru [*Ibidem*, p.69]. Spectacolele TȘ în limba română au luat amploare. În deceniul patru al secolului al XIX-lea s-au jucat *Dragoș, întâiul domn al Moldovei* de Gheorghe Asachi și *Serbare ostășească* de Matei Millo. Tot în această perioadă, Millo a prezentat pe scenă și a jucat el însuși în piesele sale *Postelnicu Sandu Curcă* și *Poetul romantic*. Majoritatea reprezentațiilor teatrale se țineau în sala Teatrului de Varietăți construit la Iași, din 1832, amenajat pentru trupa franceză, de teatru profesionist, al fraților Foureux [*Ibidem*, p.70].

În Țara Românească, la București, primul spectacol în limba română a avut loc mai târziu decât în Moldova, dar tot în școală. În 1819, la Colegiul „Sf. Sava” s-a jucat *Hecuba* de Euripide în traducerea lui Nănescu. Ion Heliade Rădulescu, distribuit în rolul principal, era sufleur și, probabil, regizor artistic. Contribuția cea mai importantă pentru începuturile teatrului în Țara Românească o are domnița Ralu, fiica Domnitorului Caragea. Teatrul domniței Ralu, care anticipa teatrul profesionist, a început în interiorul palatului (1816-1817), Ulterior a fost amenajată o clădire pe Podul Mogoșoaiei: Teatrul de la Cișmeaua Roșie.

Acest teatru a adăpostit și spectacolele realizate în contextul istoric al TȘ, susținute de „tinerimea grecească”. Între anii 1818 și 1820, teatrul grecesc a avut o influență firească asupra mișcării estetice favorabilă artei dramatice românești. Au fost propuse reprezentații ale unor autori celebri, cu adaptări în limba română: *Perșii* de Eschil, *Hoții* de Schiller, *Faust* de Klingemann sau *Emilia Galotti* de Lessing. Trupa lui Gerger, care a susținut aceste reprezentații, a rămas în țară și după „fuga lui Caragea, domnitorul care stimula direct și indirect spectacolul teatral” [1, p.72]. În aceeași perioadă, o trupă de diletanți greci, conduși de Costache Aristia, a întreținut flacăra teatrului progresist, cu influențe semnificative resimțite în timp [3, p.95-96].

La marginea Regatului, nu departe de granița Imperiului Austro-Ungar cu Țara Românească, în Târgu-Jiu, un orașel cu o „aglomerare de vreo 342 de case” la început de secol XIX, un tânăr dascăl, Constantin Stanciovici-Brănișteanu, absolvent al Școlii de la Golești, pune în scenă cu elevii săi „prima piesă în limba română din istoria Gorjului, *Regulus* de Iosef Heinrich von Collin” [5, p.62]. După datele furnizate de cercetătorul filolog Ion Cepoi, premiera a avut loc pe 30 august 1834, mai exact, la „șapte ceasuri evropenești”, în sediul Școlii Naționale care funcționa în casele Uței Măldărescu de pe Ulița Domnească, azi strada Tudor Vladimirescu, nr.36. Acest sediu al Școlii Naționale și-a păstrat tradiția în domeniul pedagogiei. În deceniul șapte al secolului XX devine Școală Populară de Artă. Clădirea, restaurată impecabil, este reprezentată de Fundația Culturală pentru Copii și Tineret „Ecaterina Teodoroiu”. Este o instituție de prestigiu fondată de trei cunoscuți profesori ai orașului târgujan cu studii doctorale în Drept: Moise Bojincă – Cernitoiu – Anica Merișescu (primul exercitând funcția de Rector al Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu până în anul 2014). Tot în acest spațiu este găzduită o societate cu răspundere limitată (Alex&Escui Studio), care propune din anul 2015 o reconstituire a tradiției TȘ.

Constantin Stanciovici-Brănișteanu, cel care pune în scenă prima piesă în limba română din istoria Gorjului, este absolvent al Colegiului „Sf. Sava” din București, unde îi are ca profesori pe Gh.Lazăr, I.H.Rădulescu, A.Florian, C.Aristia. Era familiarizat cu Arta dramatică exersată la Colegiul „Sf. Sava”, considerat, așa cum am menționat ceva mai devreme, gazda primei scene care a contribuit la afirmarea spectacolelor de teatru în limba română.

La Târgu-Jiu, în 1831, în momentul în care tânărul profesor Constantin Stanciovici-Brănișteanu își începe activitatea la Școala Națională, exista deja o tradiție a cultivării gustului artistic. Pe acest fond, în 1834, Constantin Stanciovici-Brănișteanu va pune în scenă prima piesă în limba română din istoria Gorjului (*Regulus* de Iosef Heinrich von Collin). Succesul public înregistrat îl va stimula să pună în scenă și alte piese, printre

care tragedia *Meropa* de Voltaire (1836), după o traducere a Ecaterinei Sâmboteanu. Experiența acumulată, remarcabilă pentru un „orașel cu vreo 342 de case” a fost continuată după 1838 de profesorii și elevii *Școlii Normale-primare*. Ulterior a fost chiar extinsă la sate de către candidații învățători pregătiți cu entuziasm la *Școala Normală-primară* din Târgu-Jiu.

TȘ, promovat în arealul românesc între secolele XVII și XIX, constituie un important pilon care a stimulat apariția și dezvoltarea teatrului profesionist. Putem afirma că, din punct de vedere istoric, teatrul profesionist s-a născut și a crescut prin școală, a creat un teren pedagogic și social favorabil fertilizat intensiv în zona educației artistice, valorificată în context nonformal. Principalele momente reprezentative înregistrate în procesul de organizare a vieții teatrale românești apar odată cu înființarea primelor școli superioare de teatru, în secolul XIX. Se poate vorbi de o mișcare teatrală în condițiile în care două gazete importante – „Curierul românesc” din București și „Albina românească” din Iași – au probat interesul pentru teatrul românesc, demonstrat, chiar în spirit didactic, prin cultivarea gustului estetic și a informației semnificative în plan literar, social și istoric.

În 1834, publicul românesc află pentru prima dată de o școală de teatru propriu-zis, apărută sub titulatura „Societatea Filarmonică” din București. Acțiunea emancipatoare în plan estetic și comunitar, începută încă din 1831 de Ion Câmpineanu și Ion Heliade-Rădulescu, este susținută și de Costache Aristia împreună cu elevii de la „Sf. Sava”.

Profesorul Virgil Brădățeanu ne relatează despre organizarea Societății: se compunea din „soți”. Obștea soților se făcea responsabilă de alegerea Comitetului de Conducere (CC). Acesta era compus din prezident – Vornicul Filipescu; viceprezident – Ion Câmpineanu; director al școlii – Ion Heliade-Rădulescu; secretar – Petre Poenaru și mădulari sau membri – Ion Manu, Iancu Rușeț ș.a. [1, p.79].

Unul dintre țelurile nemărturisite ale Societății Filarmonice din București a fost înființarea *Teatrului Național*, un proiect instituțional major necesar pentru îndeplinirea vocației comunitare a artei dramatice. În această perspectivă vocațională, estetică și socială, stilul de interpretare cultivat era inspirat din adevărul vieții și din naturalul sau firescul mișcării scenice. Membrii Societății Filarmonice se considerau continuatorii marelui actor francez, Joseph Talma (1763-1826). Acesta susținea că un actor trebuie să aibă două mari calități – „sensibilitatea și inteligența; niciuna fără alta!”, iar profesorii să ofere elevilor, în conturarea artistică a acestora, „adevărul vieții sau naturalul” – acesta fiind cel mai important criteriu al celor mai avansate școli teatrale europene [1, p.87]. Portretul schițat este de actualitate, evidențind legătura dintre dimensiunea afectivă și cognitivă a competenței teatrale, promovată ca obiectiv general al educației estetice.

Din anul 1838 și până în 1864, teatrul românesc a fost lipsit de o școală propriu-zisă, dar patima și scânteia au ars mocnit în tot acest timp, cu ecouri în viața culturală și socială.

Conservatorul Filarmonic Dramatic din Iași a fost înființat în 1836 de Gheorghe Asachi cu o singură disciplină, mimica și declamația. În 1838, subvenția alocată anual pentru cei mai valoroși elevi, în jurul a 100 de galbeni, a încetat să se mai acorde [3, p.222-229]. Din 1839, activitatea Filarmonicii ieșene a fost preluată, fără întrerupere, de Costache Caragiale, fost elev al Colegiului „Sf. Sava” din București [*Ibidem*, p.238-241].

Putem afirma, cu siguranță, că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea accentul s-a pus pe trecerea de la diletantism la profesionalism, cu sprijinul Statului, rezultat în urma Unirii Principatelor în 1859. TȘ nu putea să rămână independent și neutru față de inițiativele politice ale timpului pe care le reflectă în organizarea și spiritualitatea sa. C.A. Rosetti este cel care s-a obligat față de prim-ministrul C.A. Kretzulescu – după cum reiese dintr-un „Jurnal al Consiliului administrativ” – să înființeze neîntârziat o „școală de literatură dramatică și mai cu seamă pentru exercițiu de declamație”. Ea marchează „un început de școală dramatică (...), menită să formeze artiști și artiste române” [3, p.11].

Erau anii de mari speranțe în ceea ce privește cultura teatrală în limba română. Sprijinul venea din partea noului domnitor Alexandru Ioan Cuza. În acest context, C.A. Rosetti a convins guvernul Kretzulescu să-i fie concesionat Teatrul cel Mare din București, căruia urma să i se acorde o subvenție anuală de 1500 de galbeni, adică 47.250 lei [3, p.10]. C.A. Rosetti va ține un curs liber de literatură dramatică în fiecare duminică, între orele 12.00 și 14.00, în localul Colegiului „Sf. Sava”, începând cu 1 octombrie 1859. În plan pedagogic și civic era conceput ca un curs deschis nu doar actorilor teatrului, ci pentru toți tinerii care ar fi dorit să-și însușească o cultură artistică. În planul educației estetice, „antreprenorul” teatrului – precizează Ioan Massoff – era hotărât să înlăture „felul defectuos de a vorbi al unora dintre actori” [*Ibidem*, p.11-12].

Putem presupune că la acele „lecții mixte” de declamație, de inițiere vocală sau de literatură dramatică, participau și elevii ai școlilor din București. Activitatea nu o putem încadra ca inițiativă a TȘ, dar putem afirma

că ea a fost rodul inițiativelor *TȘ*, ca moment hotărâtor de perfecționare a Artei teatrale în limba română. După cum vom putea vedea pe parcursul unei cercetări mai ample, acest drum anevoios către profesionalism va mai dura cel puțin câteva decenii. La nivel de demers estetic și comunitar intermediar, jocul elevilor-diletanți, promovat în aceste decenii, constituie un important imbold pentru teatrul profesionist aflat în căutarea unei instituții cu însprăție și vocație culturală națională.

Procesul istoric analizat a permis apariția, în 1867, a primei clase de teatru la Conservatorul Universității din București. Dacă nu s-ar fi înființat clasa de teatru, predarea retoricii în școli nu ar fi putut trece de acel prag – exercitium, despre care vorbesc Ioan Massoff și Virgil Brădățeanu, oricât de mult s-a fi pus accent pe latura aplicativă empirică. De aceea, putem aprecia faptul că mișcarea elevilor, cu deprinderi învățate în școală, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a constituit o verigă importantă în dezvoltarea teatrului profesionist prin mijloace specific pedagogice, exersate de teatru-școală în limba națională.

Valorificarea resurselor instituționale – conceptuale, normative și metodologice – ale *TȘ*

Cu timpul, *TȘ* și-a pierdut statutul de pilon al teatrului profesionist. Școlile superioare de teatru s-au îndepărtat, pe bună dreptate, de inițiativele primare ale *TȘ*. În această situație a rămas o verigă lipsă: Educația artistică prin teatru în școala preuniversitară. Ca materie școlară ea poate fi studiată și în trunchiul comun. La acest nivel putem aborda problema integrării *TȘ* în structura curriculumului național, dar și cea mai specială, a valorificării *TȘ* prin tipul de curriculum școlar formal și nonformal. O astfel de problemă solicită utilizarea resursei profesionale, a actorilor / regizorilor cu vocație pedagogică, care (în mod firesc sau în condiții de formare inițială și continuă) ar putea contribui la realizarea unor obiective specifice educației estetice în contextul învățământului preuniversitar.

Fenomenul *TȘ* constituie o problemă socioculturală și comunitară deschisă spre diferite forme de abordare pedagogică. Ele au fost exersate începând cu perioada de dinainte a Marii Uniri, în perioada Interbelică și după al Doilea Război Mondial. După 1989, în România se reconstituie tradiția dezvoltării fenomenului *TȘ* prin: a) Educație artistică prin teatru, extracurricular; b) Arta dramatică, opțional; c) Arta actorului, vocațional.

Mesajul educațional al *TȘ* este de ordin estetic, cu deosebire în cel teatral, cu sens artistic integrativ sincretic. El generează imediat, dar mai ales pe termen mediu și lung, efecte formative pozitive nu doar în plan estetic, ci și în plan cognitiv (formarea gândirii critice) și noncognitiv (formarea motivației interne, a sentimentelor pozitive față de frumosul artistic inspirat și din natură și din viața socială de zi cu zi. Influențele activității actoricești asupra formării personalității elevului țin de limbajul verbal și nonverbal, util în comunicarea pedagogică, dar și în comunicarea socială (comunitară, civică, profesională, culturală etc.).

Metoda teatralizării ca model al educației estetico-artistice a tinerei generații intră în categoria metodelor bazate pe acțiune simulată. Resursele sale didactice sunt utilizate și în cazul unor metode/tehnici speciale valorificate în context formal și nonformal frontal, dar mai ales microgrupal (și chiar individual). Integrarea în cadrul unor structuri metodologice complexe, valorificabile pe termen mediu și lung, are ca rezultat posibilitatea construcției pedagogice a unei noi strategii didactice – a strategiei instruirii prin teatralizare.

Concluzii

Rezultatele cercetării subliniază faptul că originile teatrului românesc profesionist pot fi apreciate în raport de *TȘ*. Acest raport, perfectibil în timp, prin mijloace pedagogice proprii educației estetice, realizabilă în context formal și nonformal, formă specifică de afirmare a spectacolului dramatic într-un spațiu cultural și pedagogic determinat istoric. Pe de altă parte, trebuie să semnalăm faptul că în Transilvania *TȘ* este tributary începuturilor teatrului profesionist german și maghiar, mai afirmat și popularizat în epocă, începând cu secolul al XVI-lea. Caracteristicile acestuia, îndeosebi cele legate de spectacolele în limba germană, se regăsesc în manifestările teatrului școlar încă din anul 1542 – Brașov și Bistrița. *TȘ* german este imitație a teatrului profesionist vienez, dezvoltat sub influența dramaturgiei germane, mai accentuat din secolul al XVIII-lea. Teatrul maghiar profesionist își trage seva tot din mai vechile tradiții ale *TȘ*, improvizate la sate spre mijlocul secolului al XVIII-lea și dezvoltate ca reprezentații nobiliare la Cluj (*Procesul lui Apollo cu Venus* – 1765). Teatrul din Cluj, construit în 1792 (ca teatru în limba maghiară), a beneficiat de o primă trupă de actori alcătuită tot „din rândurile foștilor interpreți ai *TȘ*” [2, p.197].

În condiții istorice dramatice, în secolul XVIII, linia culturii iluministe proprie ficărei națiuni, afirmată și în Transilvania, a întreținut dorința de a crea o dramaturgie originală, încurajată chiar de schimburile interculturale existente. Această linie ideologică, filosofică și etică a dus la conturarea unei mișcări originale de afirmare a *TȘ* în limba română.

Afirmarea târzie a teatrului românesc profesionist, implicit și a TȘ în Transilvania, este din cauza stării de inferioritate politico-socială în care era ținută națiunea română în perioada „unio trium nationum” care a generat un ritm mai lent de dezvoltare modernă a burgheziei române în comparație cu burghezia naționalităților privilegiate [1, p.184]. Situația semnalată este oarecum diferită față de ceea ce se întâmpla în Țările Române. Manifestările teatrale târzii, atât în Țările Române, cât și în Transilvania, sunt explicate de cercetători și prin „dependența istorică a culturii românești de Ortodoxie” [Ibidem]. Bisericile Catolice și cele Protestante (organizate în Transilvania), prin specificul activităților lor școlare, foloseau elementele teatrale în acțiunea lor propagandistică. Biserica Ortodoxă, mai tradiționalistă, nu valorifica această resursă de propagare a ideilor pe care teatrul putea să o ofere și chiar să o amplifice cu resurse ideologice variate.

Mai mult decât atât, Istoria Teatrului Universal consemnează despre alungarea histrionilor (actorilor) din curtea bisericilor, iar privilegiile Țării Românești pedepseau „ghidușii” pentru „năzdrăvăniile” lor, neapreciate de autorități. Cu toate acestea, Țara Românească și Moldova au privilegiul înființării teatrelor profesioniste în limba română în prima jumătate a secolului XIX, spre deosebire de Transilvania, unde acest eveniment cultural va avea loc abia la început de secol XX. TȘ, ori de câte ori a fost nevoie, a constituit o verigă importantă în resuscitarea și reafirmarea teatrului național. Așa cum TȘ în limba română este tributary influențelor TȘ german și maghiar (în Transilvania), mai afirmat și popularizat în epocă, tot astfel profesionalismul Artei teatrale românești datorează TȘ performanța însăși.

Referințe:

1. ALTERESCU, S., COSTA-FORU, A., FLEGONT, O., FLOREA, M., GÎȚĂ, L., ELEMER, J., KRASSER, H., MANCAȘ, M., NĂDEJDE, L., POPESCU, A.M. *Istoria Teatrului în România*. Vol.I. București: Editura Academiei R.S.R., 1965. 380 p. CZBM 792 (498) (09). / CZBm 792 (R) (09).
2. BRĂDĂȚEANU, V. *Istoria literaturii dramatice românești și a artei spectacolului de la origini până în prezent*. Vol.I. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1966. 413 p. CZBM 8R 09-2 / CZBm 8R
3. MĂRCUȘ, Ș. *Thalia română*. Timișoara, 1946, p.76.
4. MASSOFF, I. *Teatrul românesc*. Vol.II. București: Editura pentru Literatură, 1966. 703 p. ICBm 792 R
5. CEPOI, I. *Artele spectacolului în Gorj – Jurnal sentimental*. Târgu-Jiu: Editura Centrului Județean al creației populare Gorj, 2002. 352 p. ISBN 973-85687-2-2
6. MARTA, P. *Scurt istoric-Janos Zsigmond (Unitarius)*, 2017. [Accesat: 29.12.2019] Disponibil: www.janoszsigmond.ro

Date despre autor:

Ion ALEXANDRESCU, doctorand, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

E-mail: alexandrescui@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5176-0251

Prezentat la 24.01.2020